

több kérdésben megelégszik a vonatkozó információk ismertetésével, noha ezek mennyisége részletesebb elemzésre és bizonyos szintű konklúziók levonására is módot adott volna. Ettől függetlenül egyetértünk a Gazdaságtörténet Kutatócsoport vezetőjével, Weisz Boglárkával, hogy bár a kötet további magyar szakirodalommal még kiegészíthető lenne, ugyanakkor a szerző olyan kiterjedt forrásbázisra alapoz, valamint olyan lengyel és szlovák munkákat sorakoztat fel, amelyek a hazai kutatóknak is jó irányítúként szolgálhatnak, a bennük szereplő más értelmezéseket bemutatva pedig újabb kutatásokra és vitákra sarkallhatnak.

Szokola László

CLIO INTER ARMA

Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról

Szerk. Tóth Gergely

MTA BTK Történettudományi Intézet, Bp. 2014. 263 oldal

A Kosáry Domokos 100. születésnapjának emlékére a 2013-ban rendezett konferencia előadásaira alapozó tematikus tanulmánykötet (amely a Szent Korona Kutatócsoport által nyert Lendület kutatási projekt támogatásával jelent meg) az előszóban megfogalmazottak szerint hiánypótló szerepet tölt be, mivel Bartoniek Emma 1975-ben megjelent *Fejezetek a XVI-XVII. századi magyarországi történetírás történetéből* című műve óta nem jelent meg összegző munka a témában. Tóth Gergely hangsúlyozza ugyanakkor, hogy a kötet nem az „új Bartoniek” szerepét vállalja magára, hanem legfőbb célja a kutatás jelenlegi állapotának, illetve az új eredményeknek a felmérése és közlése.

A kilenc tanulmány kronológiai sorrendben követi egymást: három 16. századdal foglalkozó munka után négy tanulmány a 17. századi historikusokat és történelemszemléletet, kettő pedig a 17–18. századi magyarországi történettudományt mutatja be. A tanulmányok tematikai egységét a saját kutatási eredmények publikálásán túlmenően az adott kérdéskör historiográfiai vonatkozásai, illetve az adott szerzőnek és munkának a nyugat-európai történetírással való kapcsolódási pontjai jelentik azzal a céllal, hogy bemutassa az utóbbi évtizedek szakirodalmát, és hozzájáruljon a hazai történetírásnak az európai kereteken belül történő értelmezéséhez.

A szerzők változatos kutatási területeinek köszönhetően a tanulmányok tematikája is színes. Az egyik jelentős területet az irodalom és a képzőművészet, míg a másikat az egyházi közzeggel és vallási témákkal összefüggő historiográfiai szemléletmód jelenti. Szerepelnek benne a történetírás filológiai összefüggéseit tárgyaló írások, valamint a szepességi krónika- és történetírásba betekintést nyújtó munkák is.

Ács Pál *Isten haragja – magyarnak példája. A hun történet két értelmezése* című tanulmánya Zrínyi Miklós kettős epigrammájának elemzésére alapozva historiográfiai, irodalmi és képzőművészeti szempont szerint mutatja be a hun–magyar rokonság középkori elképzelésének továbbélését a 17. századig. A szerző – miután áttekintette a kérdés 19–20. századi szakirodalmát, a Zrínyi-epigrammaciklus ellentmondásait tárja fel, valamint a korábbi szakirodalomnak arra a kérdésére keresi a választ, hogy ezeket az ellentmondásokat szűkebb-e feloldani. A hun uralkodó személyével kapcsolatos irodalom- és művelődéstörténeti vonatkozásokat elemezve a tanulmány arra a következtetésre jut, hogy az *interpretatio*

christiana és az *interpretatio romana* toposzai egymás mellett éltek a középkortól kezdve a 17. századig, így Zrínyi epigrammaciklusát is meghatározták. Ács Pál szerint a toposzok egymás mellett élése a retroaktív történelemszemléletnek köszönhető. A múltba forduló, de a jövőbe néző retroaktív szemléletmód a korabeli szerző és az olvasó számára azt is jelentette, hogy a hun történet még teljesen nyitott: a bukások és a dicsőség egymással párhuzamos jövődölése az epigrammákban a szerző feltételezése szerint Zrínyi saját meggyőződéseként jelenik meg.

Kasza Péter *Egy elveszett kiadás nyomában. Brodarics István Históriajának első kiadásáról* című tanulmánya irodalomtörténeti szempontból vizsgálja a *Historia verissima* megírásának körülményeit és időpontját, s munkájában az ezzel kapcsolatos új eredményeit foglalja össze. Témaválasztását azzal indokolja, hogy a mohácsi csatáról fennmaradt egyetlen forrást jelentő magyar humanista szöveget történeti forrásként már számos korábbi szerző elemezte, azonban a keletkezésének körülményeire kevés figyelem jutott. A szerző mindezt azért tartja fontosnak, mert a mű intencióinak feltárása és ezáltal értelmezési kereteinek kijelölése szempontjából is jelentőséggel bírnak. A szakirodalom által elfogadott nézetet – amelyek szerint Brodarics az unokaöccse haláláról megemlékezni kívánó Jagelló Zsigmond lengyel király megbízásából írta a művet, és 1527-ben jelentette meg Krakkóban – Kasza Péter Brodarics levelezésének adataiból kiindulva cáfolja, és a mű megírását 1528-ra teszi, első kiadását pedig 1568-ra.

Nagy Gábor *Regni Hungariae historicorum facile princeps* című munkája Istvánffy Miklós, az utolsó nagy humanista történetíró *Historiae* című művének török- és orosz-képével, illetve recepciótörténetével foglalkozik. A tanulmány recepciótörténeti szakasza a mű szerzőjének államférfiként, illetve történetíróként való megítélését elemzi, amelyen belül a 19. század utolsó harmadára egy választóvonalat helyez. A *Historiae* jelentősége Nagy szerint abban áll, hogy pontos képet ad a magyarságtudat kora újkori átalakulásáról, amelyet a mai magyarságképet meghatározó kategóriák előképének tekint. Istvánffy műve a 15. századi „*murus et clipeus*” képtől a „két pogány” közötti magára hagyatottság képének kialakulásához vezet út egyik állomása volt, amely a svédek kora újkori orosz-képével állítható párhuzamba.

Bene Sándor *Ratio temporum. Dániel próféta és a magyar történetírás* című tanulmánya a kora újkori historiográfia időszámításáról, és ezek magyarországi recepciójáról ad képet. A tanulmány abból indul ki, hogy a lineáris illetve ciklikus, továbbá a kettő ötvözéséből létrejövő organikus sémák határozzák meg a kora újkori munkák történelemfelfogását. Bene alapvető eltérést állapít meg a modern, a történetfilozófiára alapozó, és a kora újkori, a korabeli teológiai áramlatok által meghatározott történettudomány között. Ebből kiindulva elemzi a Dániel próféta könyvéhez írt kora újkori kommentárokat, amelyeknek a két típusa az egyedi jelenségeket ókori kontextusban magyarázó, valamint a kommentátor saját korára vonatkozatható szövegmagyarázatok jelentik.

Tóth Gergely *Lutheránus országtörténet újsztoikus keretben* című tanulmányának témája Révay Péter Monarchiája. A tanulmány címe egyrészt a nyolc kötetes Magyarország-történet keletkezési hátterére, másrészt módszertani felfogásának sajátosságaira utal. A Monarchia protestáns felfogásának hátterében Tóth Gergely álláspontja szerint II. Ferdinánd trónra lépése (1618) áll, ami miatt a protestáns rendek veszélyeztetve érezték az 1608-as megállapodást. A protestáns rendek jogainak hangoztatásához kapcsolódik a Justus Lipsius neosztoicizmusát követő, az uralkodót történelmi példákon keresztül a zsarnokság veszélyeire figyelmeztető felfogás, és a Szent Korona bizánci eredetét hangsúlyozó elmélet, amely a kultusz katolikus jellegét volt hivatott meggyengíteni. A Monarchia alapvető karakterét tehát a protestáns hitvédelem és a protestáns rendek védelme határozta meg a tanulmányban megfogalmazott végkövetkeztetés szerint.

Kees Teszelszky írása Elias Berger *Historia ungarica* című enigmatikus munkáját mutatja be, amelyet az udvari történész 1603–04 között kezdett el Mátyás főherceg megbízásából mint Bonfini művének folytatását. A munka (amelyet Teszelszky a 17. század egyik legérdekesebb magyar történeti munkájaként határoz meg) a magyar történelmet a nemesség és a Habsburg uralkodó közötti 1608-as megállapodás szemszögéből mutatta volna be, azonban befejezetlen maradt. A tanulmány a mű befejezetlenségének okait kutatva a korabeli politikai helyzetet is számba veszi lehetőségként, azonban a kéziratban maradás fő okának azt tekinti, hogy a szerző mulasztásokat követett el a kiadás anyagi hátterének szervezésében.

Szabó András Péter tanulmánya Caspar Hahn lőcsei krónikájával foglalkozik a források kérdését a középpontba állítva. A német nyelvű magyarországi történetírás iránti mérsékelt érdeklődésnek köszönhetően a munka a 20. század kezdetén jelent meg a Szepesmegyei Történelmi Társulat erőfeszítéseinek köszönhetően, és az első világháborút követően nem volt lehetőség a téma további kutatására, amely csak az ezredforduló után kapott újabb lendületet. Caspar Hain a városi életről adott színes leírásai és az 1988-ban megjelent magyar szemelvényes fordítás eredményeként sokat idézett kora újkori historiográfiai forrássá lépett elő. A mű kapcsán felmerülő probléma a forrásokat felsoroló szakasz záró bejegyzése, amelyben a szerző arra utal, hogy használta Lőcse város általános számadáskönyveit és a városi évkönyveket is, ám ez utóbbi forrásokról más egykorú munkák nem tudósítanak. Szabó kutatásai alapján azt feltételezi, hogy Hahn szinte kizárólagos 17. századi forrása Peter Czack lőcsei naplója lehetett, amely Batthány József esztergomi érsek (1727–1799) gyűjteményének részeként maradt fenn az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban, s a 16. századi források azonosítása is számos kérdést vet fel.

Szabados György írása a magyar történettudomány jezsuita, konzervatív beállítottságú megteremtőiről ad képet. A nyugat-európai jezsuita történetírás szellemi áramlatainak bemutatása jelenti az alapját a magyar jezsuita historiográfia tárgyalásának, és a párhuzamok keresésének. Szabados minden jelentős jezsuita történetírót (Inchofer Menyhért, Pray György, Katona István) számba vesz, a tanulmány legfontosabb személye azonban Katona István, aki a szerzője volt a *Historia criticának*, történeti irodalmunk legjelentősebb egyéni vállalkozását jelentő munkának, amely elsőként foglalta magába a saját koráig tartó Magyarország-történetet.

Soós István szintén a 18. századi jezsuita történetírással foglalkozik: az általa feltett legfontosabb kérdés az, hogy tényleg az utókor ítélete szerinti szemlélet- és módszerbeli lemaradásról van szó, vagy sem ebben az időszakban. Soós felhívja a figyelmet, hogy ekkor indult el a források értékelését és összevetését, valamint a kritikus műtszemléletet előtérbe helyező, a nyugati történetírás módszereit követő irányzat. A felzárkózás elmaradásának okát a szerző abban látja, hogy az ígéretes kezdetek ellenére a jezsuita történetírók számos adatot halmoztak fel, ám ezekre alapozva mégsem indult meg a tudományágak szétválása, és nem jött létre olyan tudományos központ vagy tudós társaság, amely egységbe fogta volna az önállóan tevékenykedő jezsuita történetírókat.

A tanulmánykötet a kora újkori és újkori historiográfiai kutatás jelenlegi állapota iránt érdeklődő olvasók számára nyújt hasznos támpontokat és jelöl ki új kutatási témákat, és a remélhetőleg hamarosan megvalósuló összegző munka legfontosabb irányvonalait. Az egy-egy témára vonatkozó szintézis igényével írt munkák mellett különösen jelentős eredményt jelentenek azok a tanulmányok, amelyek korábban nem, vagy kis mértékben kutatott témákat dolgoznak fel, illetve más tudományterületek (például az irodalomtörténet) szempontjait is követve dolgoznak fel historiográfiai munkákat.

Bobay Orsolya